

CERVEL b. EVS

(bk. HUTAY'E).

CESARET

(bk. ŞECAAT).

CESET

(bk. CİSİM).

CESSÂS

(الجصاص)

Ebû Bekr Ahmed b. Âlî er-Râzî
(ö. 370/981)

Hanefî fakihi ve müfessir.

İran'ın eski yerleşim merkezlerinden Rey'de doğdu (305/917). Bu sebeple Râzî nisbesiyle, mesleğinden dolayı da Cessâs (kireççi) lakabıyla anılır. Yirmi yaşlarında iken Bağdat'a gidip devrin en büyük Hanefî fakihi Ebû'l-Hasan el-Kerhî'nin derslerine devam etti ve onun önünde gelen talebelerinden oldu. Kerhî'den başka Abdülbâkî b. Kânî, Hâkim en-Nîsâbüri, Ebû Ali el-Fârisî, Süleyman b. Ahmed et-Taberânî gibi tanınmış âlimlerden de ders aldı. Bağdat'ta görülen kıtlık üzerine bir ara Ahvaz'a giden Cessâs bir süre sonra tekrar Bağdat'a döndü. Ardından hocası Kerhî'nin de tavsiyesi üzerine Hâkim en-Nîsâbüri ile birlikte Nîşâbur'a giderek ondan hadis tahsil etti. Kerhî'nin vefatından sonra tekrar Bağdat'a döndü (344/955) ve onun yerine ders vermeye başladı. Ebû Bekir Muhammed b. Müsâ el-Hârizmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Cürcânî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed en-Neseî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed ez-Za'ferânî, Muhammed b. Ahmed el-Vâsîfî, Ebû Ca'fer el-Üsrüsenî başta olmak üzere birçok talebe yetiştirdi. Zamanında Bağdat'ta en büyük Hanefî âlimi kabul edilen Cessâs 7 Zilhicce 370'te (13 Haziran 981) burada vefat etti.

Hanefî fıkıh âlimlerini ilmî açıdan yedi tabakaya ayıran tasnifte Cessâs'a dördüncü tabaka olan *ashâbü't-tahrîc** içinde yer verilmişse de bu husus tenkit edilmiş ve onun üçüncü tabakada (meslede müctehid), hatta ikinci tabakada (mezhepte müctehid) yer alması gerektiği ileri sürülmüştür. Eserlerinde Hanefî mezhebine ait görüşleri savunurken zaman zaman taassup gösterdiği söylene-

bilir. Özellikle İmam Şâfiî'yi sık sık tenkit etmesi, bu mezhep sahiplerinin karşı tenkitlerine sebep olmuştur. Kuvvetli bir muhakemeye ve üstün bir ikna kabiliyetine sahip olan Cessâs, ileri sürdüğü görüşler arasında delillere dayalı terahimler yapmakta, sonradan çıkan meseleler hakkında da mezhebin usulüne göre görüş belirtmektedir. Yer yer Hanefî mezhebine, hatta İslâm hukukçularının çoğunluğuna aykırı görüşler öne sürdüğü de görülmektedir. Meselâ En'âm sûresinin 103. âyetini tefsir ederken Allah'ın âhirette de görülemeyeceğini söyler ve görüşüne uymayan âyet ve hadisleri te'vil eder (*Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 4-5). Ona göre sihrin hakikati yoktur, sihir bir göz boyama ve aldatmacadan ibarettir. Hz. Peygamber'e büyü yapıldığına dair haberler uydurmadır (a.e., I, 49). Bu görüşlerinden dolayı Mu'tezile mezhebinden olduğu ileri sürülmüşse de bu doğru değildir. Mu'tezile âlimlerine dair tabakat kitaplarında kendisine yer verilmesi, mezhep mensuplarının sayılarını çoğaltma ve mezhebin ilmî değerini artırma gayretlerinin neticesi olarak açıklanabilir.

Özel hayatında sadelikten ayrılmayan, her türlü günahahtan titizlikle sakınan Cessâs devlet hizmetinden uzak durmuş, kendisine iki defa teklif edilen başkadılık görevini kabul etmemiştir. Tefsirinde "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" konusuna sık sık yer vererek devlet adamlarına karşı bu görevin ihmal edilmesinin İslâm âleminde açtığı yaralara dikkat çeker. Dinden sapmalar gösterdiklerini, iktidarlarının devamı uğruna büyük zulüm ve haksızlıklar yaptıklarını belirttiği Emevî halifelerine, özellikle de Yezîd, Abdülmelik, Velîd ve Hişâm'a ağır ithamlarda bulunurken Ömer b. Abdülazîz'i bunlardan istisna eder. Muâviye'ye

karşı da yer yer memnuniyetsizliğini hissettirmeye çalışır (a.e., III, 246, 329, 400).

Eserleri. 1. *Ahkâmü'l-Kur'an**. Ahkâm âyetlerinin tefsiridir. Hanefiler arasında çok rağbet gören ve birçok yazma nüshası bulunan kitap, ilk olarak bir heyet tarafından üç cilt halinde neşredilmiştir (İstanbul 1335-1338). Eseri ayrıca Muhammed es-Sâdık Kamhâvî de beş cilt halinde yayımlamıştır (Kahire, ts.; Beyrut 1405/1985). 2. *Uşûlü'l-fıkḥ**. En eski usul-i fıkıh kitaplarından. *Ahkâmü'l-Kur'an*'a mukaddime olarak yazılan eserde usul-i fıkıh konularının tamamına yer verilmiştir. Kitap Uceyl Câsim en-Neşemî tarafından tenkitli olarak neşredilmeye başlanmıştır (I-III, Küveyt 1405-1408/1985-1988). 3. *Muḥtaşaru İhtilâfi'l-fukahâ**. Tahâvî'nin *İhtilâfî'l-fukahâ** adlı eserinin muhtasarıdır (yazma nüshaları için bk. Güngör, s. 40). Pakistanlı araştırmacı Muhammed Sagîr Hasan el-Ma'sûmî, kitabın Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye'de bulunan II. cildinin bir bölümünü Tahâvî'nin eseri olarak neşretmişse de yine Pakistanlı âlimlerden Saîdullah ve Muhammed Yûsuf el-Benûrî, yayımlanan eserin Cessâs'a ait muhtasar olduğunu tesbit etmişlerdir. Masûmî'nin neşrettiği bölüm *Muḥtaşaru İhtilâfi'l-fukahâ**'nın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshalarıyla karşılaştırıldığında görülen benzerlik de Saîdullah ile Benûrî'nin kanaatini desteklemektedir. 4. *Şerḥu Muḥtaşari't-Tahâvî*. Tahâvî'nin *Muḥtaşar*'ının önemli şerhlerinden biridir. 5. *Şerḥu Edebi'l-kâfî*. Hassâf'ın eserine yapılmış bir şerhtir. 6. *Şerḥu Câmi'i'l-kebîr*. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u'l-kebîr*'inin şerhidir (son üç kitabın yazma nüshaları için bk. Brockelmann, GAL, I, 178, 181; Sezgin, I, 424, 437, 441; Güngör, s. 37, 39, 42).

Cessâs'ın
Şerḥu
Muḥtaşari't-
Tahâvî adlı
eserinin
ilk ve son
sayfaları
(TSMK,
III. Ahmed,
nr. 1076)

Bunlardan başka kaynaklarda Cessâs'ın *Şerhu'l-Câmi 'i's-şagîr*, *Şerhu Muhtaşarı'l-Kerhî*, *Şerhu'l-esmâ'î'l-hüsnâ*, *Şerhu'l-Menâsik li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*, *Cevâbü'l-mesâ'îl* adlı eserlerinden söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 4-5, 49, 69-71; II, 8, 34; III, 4-5, 246, 329, 400; a.mlf., *Uşûlû'l-fıkh* (nşr. Uceyl Cäsım en-Neşemî), Küveyt 1405/1985, I, 5-22; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 208; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 314-315; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Bağdad 1356, s. 122; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 105-106; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, XVI, 340-341; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 959; Kureşî, *el-Cevâhîrü'l-muğiyye*, Haydarâbâd 1332, I, 84-85; II, 239; İbrâhîm el-Misrî, *Nazmü'l-cümân ft tabakâti aşhâbi'n-Nu'mân*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2832, vr. 93^a-94^b; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 118, 130; Aynî, *İkdü'l-cümân*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2911, vr. 93^a-94^b; İbn Tağrıberdî, *en-Nücmü'z-zâhire*, Kahire 1352/1933, IV, 138; İbn Kutluboga, *Tâcüt-terâcim*, s. 6; İbn Kemâl, *Tabakâtü'l-Hanefiyye*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4820, vr. 84^a-b; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfesssîn*, s. 55; Süleyman el-Kelevî, *Kitâbü A'lâmi'l-ahyâr*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2949, vr. 175^a-176^b; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-fukahâ* (nşr. Ahmed Neyle), Musul 1380/1961, s. 66-67; Gazzî, *et-Tabakâtü's-seniyye ft terâcimi'l-Hanefiyye* (nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî), Kahire 1390/1970, I, 477-480; *Keşfü'z-zunûn*, I, 32, 46, 111, 562, 568, 609; II, 1032, 1627, 1628, 1635; Lekenîvî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 27-28; Brockelmann, *GAL*, I, 178, 181, 204; *Suppl.*, I, 335; Sezgin, *GAS*, I, 424, 437, 441, 444-445; Mustafa el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübîn ft tabakâti'l-uşûliyyîn* [baskı yeri yok], 1366/1947, s. 203-205; M. Zâhid Kevserî, *Ma'âlât*, Kahire 1372, s. 254; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefstr ve'l-müfesssîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 104-109; Ahmed Emîn, *Zuhrü'l-İslâm*, Kahire 1966, I, 223; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhiş ft 'ulûmü'l-Kur'ân*, Beyrut 1393/1973, s. 377-378; Mevlüt Güngör, *Cassâs ve Ahkâmü'l-Kur'an*, Ankara 1989, s. 7-49; Saeedullah, "Life and Works of Abû Bakr al-Râzi al-Jassâs", *IS*, XVI/2 (1977), s. 131-141; O. Spies, "al-Djassâs", *EI*² (İng.), II, 486.

MEVLÜT GÜNGÖR

CESTÂNİLER

(bk. DEYLEM).

el-CEVÂBÜ'L-FESİH

(الجواب الفسيح)

Nu'mân b. Mahmûd el-Âlûsî'nin (ö. 1317/1899)

hristiyan Abdülmesih b. İshak el-Kindî'nin risâlesine reddiye olarak kaleme aldığı eseri.

Tam adı *el-Cevâbü'l-fesih limâ lef-fekahû 'Abdülmesih*'dir. Halife Me'mûn zamanında (813-833) Abbâsî emirlerinden Abdullah b. İsmâil el-Hâşimî'nin İslâm'a davet konusunda yazdığı risâleye hristiyan Abdülmesih b. İshak el-Kindî'nin İslâmiyet'e karşı Hristiyanlığı yücelten ve İslâm'ı eleştiren cevabî risâlesine reddiye olarak kaleme alınmıştır.

Müellif eserin başında, Abdülmesih'in Londra'da ilk olarak 1880'de neşredilen risâlesini 1886'da gördüğünü, bilinenlerden farklı bir şekilde İslâm'a saldıran bu risâleye cevap verme ihtiyacını hissettiğini belirtmektedir. Âlûsî kitabının başında eserine *el-Kavlü'l-fesih fi Reddi 'Abdülmesih* adını verdiğini ifade ettiği halde birinci cüzün sonunda eserin adını *er-Reddül-fesih 'âlâ mâ lef-fekahû 'Abdülmesih* olarak zikretmekte, ancak 1306'da (1888) neşredilen eser *el-Cevâbü'l-fesih limâ lef-fekahû 'Abdülmesih* ismini taşımaktadır.

Yazar Kindî'nin risâlesinden pasajlar naklederek tenkidini yapmakta, ithamları cevaplandırmaktadır. Kendisinden önce müslümanlar tarafından kaleme alınan reddiyelerden faydalanan müellif kaynaklarını belirtmekte ve bu eserlerden nakillerde bulunmaktadır. Faydalandığı ve alıntılar yaptığı eserler arasında Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihâl*'i, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Hidâyetü'l-hayârâ'sı*, babası Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin *Rûhu'l-me'ânî'si*, Abdullah b. Abdullah et-Tercümân'ın *Tuhtetü'l-erîb*'i, Şehâbeddin el-Karâfî'nin *el-Ecvibetü'l-fahîra'sı*, Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin *el-Cevâbü's-şahîh*'i, Rahmetullah el-Hindî'nin *İzhârü'l-ḥakk*'ı bulunmaktadır.

Âlûsî yahudi ve hristiyan firkalarını, hristiyan âmentüsünü, konsilleri, Hristiyanlık'ta ortaya çıkan bid'atları, Nevfel et-Trablusî'nin *Sevsenetü Süleymân fi Uşûli'l-'akâ'id ve'l-edyân* adlı eseriyle Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihâl*'inden naklen verdikten sonra Kindî'nin Hanîf kavramı ile ilgili görüşlerini ve Hz. İbrâhîm'in doksan yaşına kadar putperest olup Uzzâ denilen puta taptığı iddiasını reddeder. Sadece Hz. İshak'ın ve onun neslinin Hz. İbrâhîm'e vâris olduğu yolundaki yahudi ve hristiyan inancını eleştiren yazar, İshak'ın değil İsmâil'in kurban edilmek istendiğini, Hz. İbrâhîm'in müslüman olduğunu delillerle ortaya koyar. Kitâb-ı Mukaddes'ten çeşitli deliller getirmek suretiyle teslîs'i savunan Kindî'yi yine kutsal metinler ve akli delillerle reddeden müellif Allah'ın sıfatlarını konusundaki İslâmî inancı nakleder. Hz. İsa'nın Allah'tan bir kelime* ve ruh oluşunu izah eder. Nübüvvet karşısında

insanların tavırlarını, Hz. Muhammed'in peygamberliğine delâlet eden işaret ve müjdeleri nakleder. Taaddüd-i zevcât, ifk hadisesi, Hz. Muhammed'in zevcele-ri ve İslâmî cihad ile ilgili tenkitleri cevaplayan yazar Hz. Muhammed'in vefat ve definyle ilgili ithamlarla sahâbeye yönelik iftiraları cevaplandırır. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini, vahyin mahiyet ve şekillerini, Kur'an'ın mucize oluşunu, nesih, halku'l-ef'âl ve yalancı peygamberlerle ilgili meseleleri açıklar. Hristiyanların ibadet öncesi temizlik kuralları ve ibadetleriyle ilgili durumlarını eleştirerek sünnet olmaya karşı tavırlarını tenkit eder ve Tevrat ile İncil'in tahrif edildiğini delilleriyle ortaya koyar.

Müellif bu eserinde kendisinden önce yazılan reddiyelerden faydalanan Hristiyanlığın inanç ve ibadet esaslarını nakli ve akli delillerle tenkit etmekte, onların İslâm'a yönelttiği tenkitleri de aynı metotla çürütmektedir.

İslâm-hristiyan polemik tarihi içinde yer alan bu eser iki cüz bir arada tek cilt halinde yayımlanmıştır (Lahor 1306, 482 sayfa).

BİBLİYOGRAFYA :

Nu'mân b. Mahmûd el-Âlûsî, *el-Cevâbü'l-fesih limâ lef-fekahû 'Abdülmesih*, Lahor 1306; Serkis, *Mu'cem*, I, 8; C. Troupeau, "al-Kindî", *EI*² (Fr.), V, 123-124.

ÖMER FARUK HARMAN

el-CEVÂBÜ'S-SAHİH

(الجواب الصحيح)

İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328)

Hristiyanlığa reddiye olarak kaleme aldığı eseri.

Tam adı *el-Cevâbü's-şahîh li-men beddele dîne'l-Mesih* olan eser, Sayda Piskoposu Pavlus'a (Paul) nisbet edilen bir risâleye cevap olarak yazılmıştır. Pavlus (1140-1180), müslümanlar tarafından hristiyanlara yöneltilmiş gibi gösterdiği bazı tenkit ve sorulara karşı Hristiyanlığı savunucu ve İslâm'ı tenkit edici mahiyetteki cevaplardan oluşan bir risâle yazmış, hristiyan çevrelerde elden ele dolaşan bu risâle İbn Teymiyye'nin ifadesine göre kendi ilim ve din adamlarının temel mesnedi olmuştur (*el-Cevâbü's-şahîh*, I, 19). Önceleri Pavlus'un bir arkadaşına gönderdiği bir risâle mahiyetinde olan eser, yazarın çeşitli ülkelere seyahati esnasında bir araya geldiği kişilerin görüşleri de katılmak suretiyle